

יחידים וקבוצות בהווה ובעתיד

המאה העשרים היא מאה של אכזבות. האנושות התאכזבה מן המדע. הוברר שהתקדמות במדעים אינה התקדמות מבחינת האדם, ושהמדע אינו נותן טעם לחיים; המדע בהווה אינו בבחינת תורה, ועולם בלי תורה הוא „מים במים“. אילו הניחו מראש שאין המדע תורה ואינו מורה דרך בחיים, לא היו באים לכלל אכזבה. אבל הציפיה היתה קיימת בתודעה האנושית -- והיתה מוצדקת ביסודה -- ומכאן האכזבה.

גם מאנשי הספרות והאמנות אין לצפות לעילוי האדם ולמתן טעם לחייו. הרגש הדתי התאבן במרוצת הדורות, ועל כן היה נימוק אמיתי בהתנגדותו של האדם המתקדם לדת. אבל האדם המתקדם הפך את הקערה על פיה, וביטל את התוכן החי יחד עם הביטוי המאובן. הוא גירש את הדת מספירת החיים, ולא ראה ולא ידע שבעשותו זאת גטל מן החיים את נשמתם. במקום ביטוי החי של הרגש הדתי, בא ביטוי אמנותי, שהוא תחליף אסתטי לביטוי הדתי. במקום השאיפה להשיג את מטרת החיים, באה שאיפה ליופי שבצורה, שהיא שאיפה להסית את הדעת מן החיים. רבים האומרים כי החיים העליונים הם באילוזה, בצורה. אבל אם הדבר שהוא למעלה מן החיים הרגילים הוא אילוזה הרי אינו אמת, ולפי הדת דבר זה הוא הוא המציאות האמיתית. בסביבה שניטל ממנה היסוד הדתי מבקשת נפש האנושית אור בכוח הדמיון וביצירה האסתטית; אך לבו יודע שזה אינו האור האמיתי. האמנות היא תחליף לרבים, ובצדק הם דברים קים בו, כי הוא מחיה אותם ומצדיק את קיומם, אך הוא מסיח דעת בעליו מן העיקר.

אכזבה מרה נגרמה לאנושות על ידי הקומוניזם, ותוצאותיה ניכרות עכשיו. המחצית השניה של המאה העשרים תיבדל מן המחצית הראשונה בכמה דברים, וביניהם בזה שאין עוז בקומוניזם כאשר היה בו במחצית הראשונה. בעקבות הכפירה בדת ששררה במאות התשע־עשרה והעשרים נעשה תיקון החברה למקור יניקה רוחני ונפשי, ולפיכך משכו הסוציאליזם

והקומוניזם את לבם של הטובים באדם. (אלה ש"חיו" על המדע והאמנות היו מעטים). מכאן כוח-המשיכה העדיף שהיה לו ל"מזרח" (רוסיה והמפלגות הגושמעות לה בכל הארצות) לעומת ה"מערב". הדימוקרטיה, כלומר חופש הדיבור וחופש ההצבעה וכו', אין בה כדי לתת משמעות לחיים. העקרון "אחרי רבים להטות" הוא מוצא מחילוקי-דעות, ולפרקים יש בו גם משהו מן האלוהי (כשיש ביחידים המצביעים ניצוץ אמיתי), ויש שהוא סתמי או קרוב להיות סתמי; אך על כל פנים אין בו כדי לפרנס את נפש האדם. החופש מאפשר לאדם להכריע אישית; אבל הערך הוא בהכרעה האישית עצמה ולא ברשות הניתנת לכך. החופש הוא בבחינת שלילת השלילה, בשעה שהשלטונות הם שליליים ושוללים את חופש ההכרעה; אבל החופש כשלעצמו אינו בבחינת חיוב. ובמיוחד החופש, המעמיד במרכז העולם את האדם כבעל שכל, ולא את האדם ככריזה המכוונת למה שלמעלה ממנה, אינו רעיון גדול. הקומוניזם יצר מרכז מהותי והוא תיקון החברה (ואף שהצהירו כי המטרה היא להעלות את רמת-מחיתו של האדם, הרגישו שיש כאן מטרה יותר עילאית), ומכאן גודל השפעתו על רבים וטובים, עד שבאה האכזבה הגדולה ונוכחו שה"מערב" הוא בבחינת הרע במיעוטו. אך בזה לא נפתרת עדיין השאלה העיקרית, שהיא למצוא מקור מחיה נפשי לאנושות. זוהי בעית הבעיות של זמננו במזרח כבמערב.

ברית-המועצות התנגדה לקאפקה, כמו לפסיכו־אנאליזה ולאקסיס־טנציאליזם, שהיו מקובלים על משכילי המערב. ביצירותיו של קאפקה, טענו הרוסים בצדק, יש משום התכחשות לרגשות הנעלים שבאדם. גישתו לחיים חולנית, עולמו קודר, כולו חלום-בלהות, גיבוריו אינם קיימים כאישים ואינם מסוגלים למאבק. ביצירותיו של קאפקה שלטת תחושה של פאטאליזם אכזרי, והן מביאות לידי דילדול, אדישות ויאוש. עד כאן טענותיהם של הרוסים. אבל בשנים האחרונות הוברר גם לרבים מן הקומוניסטים באירופה ובאמריקה שהמציאות היומיומית של האדם ברוסיה היא כמציאות המתוארת בכתבי קאפקה. הרוסים הגשימו בארצם את "הטירה" ואת "המשפט"; חלקו על קאפקה להלכה וקיימוהו למעשה. חטאם של חסידי קאפקה במערב הוא, שבמקום לבקש דרכים להיחלץ מן המצב הקאפקאי ולהגיע לאורח-חיים בעל-משמעות, הפכו את קאפקה לפדות אסתטיטית.

הפסיכואנאליזה באה לרפא חולים נברוטיים ונברוטיים למחצה; אך בהיותה לתפיסת-עולם הפכה את האידיאות הדתיות, שהן עיקר בכל הדורות, להזיות, והחלישה את האמונה. אם מצליחים להחזיר חולה-רוח לתיקונו, הרי זה מעשה טוב; אבל אם שוללים מרבים את יסוד החיים, הרי ההפסד כרובה על השכר. יש בה, בפסיכואנאליזה של פרויד, אי-הבנה לגבי הילדות; שכן זו אינה רק תקופה של תשוקות מיניות ושל חוסר-אונים שגדול בה הצורך בהגנה, אלא גם תקופה שטעם החיים, היינו הטעם ההיולי של החיים, ודאי בה, תקופה אשר מההיולי שבה ניזון האדם כל ימי חייו. בילדות אין ניהיליזם. בילדות יש אמונה ושמחה. כל עיקרו של החינוך הוא להעביר את יסוד האמונה ההיולי מתקופת הילדות לתקופת הבגרות ולבצרו בחיים המודעים של המבוגר. לא חוסר-האונים בלבד עשה את ההידבקות באב שבשמים להכרחית, אלא טעמו של הקיום עצמו מותנה בהידבקות באב שבשמים.

גם קאפקה גם הפסיכואנאליזה וגם האקסיסטנציאליזם אין בהם כדי למלא את הנפש. יש ארצות שבהן אין לנוער כל אידיאל ממשי, ואין לנפשו במה להתפרנס. יתרונו של הנוער הישראלי על הנוער השויצרי והאמריקני וכו' הוא בזה שיש לנו קשיי קיום מדיניים-בטחוניים מיוחדים, המטילים עלינו בעל כורחנו אתריות לקיומנו.

ההבדלים בין המזרח והמערב ילכו וייטשטשו ברבות הימים. הבעיות העיקריות משותפות הן למזרח ולמערב גם כיום: ריבוי האוכלוסיה בעולם, והרעב או האבטלה הנגרמים על ידי כך, התפתחות התעשייה והיתלשותו של האדם מן היקום, הצפיפות בערים ובדיורותו של אדם בתוכן, וכדומה, איש המדע הטכני ובעל התפקיד המנגנוני מושלים בכיפה גם במזרח וגם במערב. במאה שעברה ובראשית המאה הנוכחית נשקפה סכנה מצד הטיפוס של ה"אנציקלופדיה המהלכת", מצד האדם שתרבותו נעשתה בלתי תלויה באישיותו, שרוחניותו נעשתה למעין קישוט; עכשיו הסכנה נשקפת לאדם מצד הטיפוס הטכני המסגרת.

אך ייתכן שהמצב הזה, שבו מתגבר עד להחריד היסוד הטכני-המסגרת על הנפשי-הפנימי — הוא הוא שיאלץ את בני האדם לחפש

דרכים לחיים מהותיים; שהבדידות והריקנות ילחצו על המרגישים והם יהיו חלוצי האנושות בעתיד. בעולם המלא מכונות ומשרדים יקומו חוגים שלא יתבטלו בפני „המציאות המעשית“, ואנשי המציאות המעשית, שלא יהיה בהם כוח להצטרף לחוגים אלה, יבינו לרוחם; ועל כן יהיו חוגים אלה שקולים כנגד כולם.

אחת הבעיות של ההווה והעתיד הקרוב הוא ריבוי האוכלוסיה בעולם. לפי האומדנה יוכפל מספר האנשים בעולם עד סוף המאה הנוכחית. משני מיליארדים וחצי יגיע המספר עד לחמשה-ששה מיליארדים. מן הצד השני ירבו להשתמש במכונות אלקטרוניות הנקראות בשם מוחות אלקטרוניים, שימלאו את מקום האנשים בעבודה. יש אומרים שעל אף הפיתוח הגדול של התעשייה ועל אף הניצול של האנרגיה האטומית, יגדל מספר מחוסרי-העבודה והרעבים באופן מבהיל, כי מלאכת האדם תיעשה על ידי המכונות, והגבילות שבין המדינות יהיו קיימים, וממילא לא יהיה עדיין תיכנון כלכלי עולמי, ולפיכך תחריף בעית הקיום הפיסי ותשפיע על כל תחומי החיים האנושיים. ויש אומרים שאם ינוצלו מקורות הפרנסה העומדים לרשותו של כל אדם מודרני, מקורות המתרבים על ידי השיכלולים המדעיים-הטכניים, אפשר יהיה להעלות את מספר האוכלוסיה הרבה מונים בלי לגרום על-ידי כך למחסור במצרכים. ואשר לתיכנון הכלכלי העולמי, בוא יבוא בהקדם משום שהוא הכרח המציאות.

ואולם בתהליך זה ירד ערכה של עבודת האדם. עבודה זו, שהקנתה לו זכויות והיתה יסוד החברה בעבר, הולכת ונעשית טפלה, שכן היא נעשית על ידי המכונה, ואפשר להגדיל את הייצור כמה מונים בהעסקתם של פחות אנשים בעבודה. עובדה זו היא מהפכנית וייתכן שתביא את האדם לידי מפנה. הפנאי, שיווצר על ידי המוחות האלקטרוניים אולי יופנה לריכוז הנפשי, להתבוננות. הבטלה שתלך ותגבר לא תביא את האדם רק לידי שעמום ובידור, אלא בהכרח תביא אותו לידי חיפושי דרכים לחיים של מלאות ושלוה נפשית. האנושות תעמוד בפני הבעיה החמורה של הקיום הפנימי. תרבות המכונות החדשה תחייב הכשרה אקדמית מעולה, וחלק גדול מן העובדים יהיו פקידים, טכנאים, כימאים, פסיכולוגים וכו', ולא פועלים פשוטים. העובד החדש יהיה משכיל, מפתח ויוצר; אבל עם זה מסתבר שיהיה בודה, מנותק מן הנוף, מן השדה, ויאלץ לחפש משמעות

לחיי המופשטים, המדעיים-הטכניים, וממילא יגיע להפנמה כצעד אפשרי בתיקון עולמו.

הסתירה החמורה הנוצרת בין האינדיבידואליות, כעיצובה על ידי השכלתו ודרך פעולתו של היחיד בעולם המדעי-הטכני, לבין העובדה שהחברה או המדינה היא שתשלוט בכל, תגדל בעתיד, ותאלץ חלק מן היחידים, את התזקים שבהם, להגביר את קיומם הפנימי, הנפשי, כדי למצוא ביטוי אמיתי לאישיותם, לעצמותם. (אחדים יגיעו לפתרונות אחרים לסתירה; מהם שיגיעו לידי כניעה שלימה לחברה או למדינה; מהם שיבצרו לעצמם פינה משלהם בתוך החברה או המדינה, שייכנעו לה כלפי חוץ, ומהם שיגיעו ליאוש ולאדישות גמורה).

היחידים והקבוצות שינסו לחפש דרכים לתיקון אמיתי לא יסתפקו בזה שיקדישו שעות ביום לריכוז, להתבוננות ואולי גם לתפילה, אלא ינסו לשנות את פני העולם. הם יקדישו תשומת-לבם לשאלה כיצד לבנות ערים ובתים המכוונים להיזוק קיומם הנפשי ולא דוקא לגותיותם של יושביהם. הם ינסו לקיים קשרים נפשיים ולא קשרים נימוסיים-חברתיים חיצוניים בין איש לרעהו. הם ינסו לערוך טקסים וחגיגות שמקורם מהותי, נפשי, ויבדלו מן הבידור המרוקן את הנפש. הם ינסו לענות על השאלה: כיצד יש לסעוד, להתלבש, לתפור ולארוג, כיצד לשיר, לרקוד, להתעמל, לנגן, לצייר וכדו', כדי להגדיל את העוז שבאדם. המטרה העיקרית של פעולותיהם יום-יום לא תהיה הגדלת הדיוק והיעילות בעבודה, כי הדברים האלה יושגו ממילא על ידי המכונות המשוכללות, אלא מטרתם העיקרית תהיה: חיים מלאים תוכן.

ייתכן שאחד ההבדלים, בין החיים הרוחניים שבעבר לבין החיים הרוחניים בעתיד, יהיה התרחקות מן החידוש בעולמו של האדם. הפילוסוף והמשורר והעתונאי חיפשו תמיד סגנונות חדשים, מלים חדשות, שינויים בדרכי הביטוי. החידוש הוא שעורר ענין והבריח את השעמום. ואולם החדש והמבריק קיים לשעה בלבד, ואיש העתיד יכיר שאין ערך לחידוש, ושעיקר החיים בחזרה המרוכזת והמאוזנת, שהחידוש הוא כמשקה המעורר ואינו מזין, והוא יבחר במזון של ממש.

יש דברים שהם באופנה ובעלי נפש בדלים מהם, ואף על פי כן בהם סימן לתרבות העתיד. כוונתי לטבעונות, יוגה, זאן, וכיוצא באלה.

המעמיק בדברים מרגיש בהם את הכיוון לאורח החיים העתיד לבוא. מובן שהטבעונות שבעתיד לא תהיה מכוונת לבריאות הגוף בלבד, והוא הדין בתרגילי היוגה והטיפול הפסיכואנליטי. מטרתם תהיה השגת חיים מודעים בעלי טעם, כי הטעם של החיים יהיה במרכז הכל, ולא הנוחות וההרגשה הטובה.

ביטול המחיצות השכלתניות שהוקמו בין הפנים לבין החוץ, בין נפש האדם לבין העולם (ואם תמצי לומר, בין הנפש לבין האלוהים), יהיה אחד הצעדים החשובים בשינוי הערכים בעתיד לבוא. הקמת המחיצות הרציונל-ליסטיות גרמה שהאלוהים והמלאכים והשטן והשדים נסתלקו מן העולם החיצוני ורק זכר להם נשאר בנפש האדם. בימי קדם הם היו בעולם ובנפש כאחד. המחיצות הולידו באדם את המחשבה שהאלוהים והמלאכים והשטן והשדים אינם ממשיכים להתקיים כלל. אף על פי שהוא עדיין מרגיש במציאותם, כי את ההרגשה הזאת הוא מבאר לעצמו כפרוייקציה, כפרי הדמיון. המצב המקווה הוא נפילת המחיצות הללו בעתיד הרחוק, ואז יהיו אכילתם, שנתם, תלומם, הזדווגותם וגם מותם של בני האדם, כעין רצף של פעולות המכוונות למשמעות ההוויה. במצב זה נמצאים אישים גדולים בשבטים הפרימיטיביים (עיין, לדוגמה, בסיפור "מוריד הגשם" להרמן הסה בסוף "משחק פניני הזכוכית"). מובן שגם בחיי האדם בעתיד הרחוק תהיינה ירידות, "נפילות דמוחין". פעמים רבות גובר באדם הרצון להתפרקות, הרצון להיות סתמי, אלמוני, וגם הרצון להתכחש לעצמו. שאיפות אלו הן בטבע האדם ואין לשער שייבטלו מעולמו. הרצון להתפרק, להיות אלמוני, אפסי, להתכחש לעצמו וליעודו, צרכים עמוקים הם וחלק בלתי נפרד מעצמותנו. אנו אומרים עליהם שהם נובעים מן העולם התחתון שבנו; אבל המעמיק מוצא בכל התופעות האלה גם מקורות חיים אמיתיים. הרצון בהתפרקות ובאלמוניות מתגבר בשעה ששמו של אדם נעשה כבד עליו ללא נשוא. ואפילו הרצון בתוהו־וּבוהו — יסודו בצורך הנפשי להתחדש בשעה שהמסגרת נעשית קשיחה.

שעות של שתיקה, של התייחדות, של ריכוז פזורי הנפש, יתפסו מקום חשוב ביומו של היחיד וביומם של החוג והקבוצה בעתיד, כשם שתפסו בעבר הרחוק. יש שהאדם מגיע בשעות אלה לידי תפילה, ויש שאינו משיג אלא ריכוז או חשבון־הנפש בלבד. הוא זוכה בשתיקה פנימית,

בשהייה הקודמת לתפלה. זכורים לנו דברי המשנה (ברכות פרק ה'):
 „חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם
 למקום“. שהייה זו היא המנוחה לאדם הנתון ב„כף הקלע“, מקלט שאליו
 הוא בורח מן ההמולה; וגם אם אינו מגיע לתפילה משום שאין השעה
 כשרה לכך (ומשום שעדיין לא נפלו המחיצות הרציונליסטיות שעליהן
 דיברנו), הרי נוצרת בשהייה נקודה מרכזית לחיים, והמתרגל בה זוכה
 למעין שבתון. לשעות של שתיקה פנימית זקוק האדם בהווה ובעתיד
 הקרוב, ואין ספק שההכרח יביא אותו להנהיגן בחייו. זה יהיה אחד הצעדים
 הראשונים בתיקון עולמו, וכבר עכשיו מורגש הצורך בשעות אלו. הולכת
 ומתאמת האימרה החסידית: „כל אדם שאין לו שעה אחת ביום שהיא
 שלו אינו אדם“.

האדם מגביר את המודע שבו על הבלתי־מודע שבו. זהו יעודו כאדם.
 אלא שבאמצע המאה העשרים למד שלא לבטל את הבלתי־מודע כאשר
 עשה קודם לכן. הוא הכיר שהבלתי־מודע אינו רק עולם תחתון שצריכים
 לדחותו, אלא גם מקור חיים. בעתיד יישמר האדם מפני המצב, שנוצר
 במאה התשע־עשרה ובראשית המאה העשרים, שהמודע נעשה ל„שכל“,
 וגרם לניתוק פנימי מן היקום ומן האלהים. מנסיון הדורות ילמד האדם
 שבהיות המודע לשכל, שהוא בלתי תלוי ביקום ובאלהים, הוא נעשה
 נטול־חיים. איש העתיד ימחה מספר החיים את השכל המנותק, ויעשה
 עיקר בחייו את המודע היונק מן הבלתי־מודע והמכוון לתוק את העוז
 הפנימי, את משמעות החיים; ועל־ידי כך יחול שינוי בכיוונם של המדעים.
 היום מכוונות עבודות המחקר באדריכליות, חקלאות, תיכנון אזורי, התעמ'
 לות, מוסיקה, ריקוד, פיסול, היגיינה, תזונה וכו' לצד המדעי ולצד התועלתני.
 המטרות הן שיכלול ההכרה. שיכלול המסגרות המדעיות־הטכניות והגדלת
 הנוחות. מחר תהיינה עבודות המחקר מכוונות בעיקר לצד מתן המשמעות
 לחיים. החוקרים יחשבו כיצד בונים עיר ובית למען יוכלו תושביהם להתקיים
 קיום נפשי, וכיצד חורשים וזורעים וסועדים ומתלבשים ואורגים ובונים
 ומתכננים ומתעמלים ושרים ורוקדים כדי לחיות חיים מלאים, כדי שתהא
 השמחה שרויה בקרבם ובמעונם. מדע העתיד יהיה בחינת תורה, כי הוא יורה
 דרכי חיים לאנשים הנמצאים בסביבה של מכוונות ומשרדים. הוא ישכלל

וישפר הכל, לא בכדי להשיג רמת חיים ורמת השכלה, אלא כדי להשיג חיים שאין בהם בריחת האדם מעצמו; וזה יהיה העיקר בתוכן חייו של האדם בע־תיד לבוא. הפילוסופיה של מחר תהיה פראגמטית ומיטאפיזית כאחת. פראגמטית — משום שהשים לב לצד המעשי הישיר, אך לא לשם התועלת והנוחות, אלא לשם השגת הטעם המיטאפיזי של החיים. האידיאל של „איחוד המדעים" (של הפיכת כל המדעים למדע אחת) יוגשם, אך לא במובן הניאו־פוזיטיביסטי וברוחו של „החוג האינאי", שהשפיע על חוגים באירופה ובאמריקה בעיקר בשנים שבין מלחמת העולם הראשונה לשניה. התהליכים הביאולוגיים יועמדו על תהליכים פיסיקאליים, אך העמדת הביאולוגיה על הפיסיקה לא תהיה מכוונת להפוך את החי ואת האדם לסכימה, לנוסחה, אלא כדי להתקשר עם יסודו של עולם המורגש בכל ההווה. האדם יכיר שאין האלוהים אשלכה (פרויקציה), שאינו יציר הדמיון. הוא יבין כי מה שחשב לאשלכות הוא הוא היקום.

אביא כאן מהרהוריו של א. ס. אדינגטון בספרו „טבע העולם הגשמי"¹. אדינגטון עוסק בענין התחוללות גלים על ידי רוח, והוא מוצא בספר על ההידרו־דינאמיקה נוסחאות מתימטיות המתארות את התהליך הזה. בהזדמנות אחרת הוא מוצא דברי שירה על התחוללות הגלים, דברים המחיים את המראה: גלים ברוח. הוא חש מה מצומצמים היו החיים, לולא היתה לנו ההרגשה שיש משמעות בעולם שמסביב, מלבד זו הנמדדת והנשקלת בכליו של הפיסיקאי או המתוארת בסמליו המידתיים של המתימטיקן, לולא היה לנו היופי הנודד וההוד הלבן של הגלים אשר בשיר. אבל מצד אחר נראה לו שתיאור התחוללות הגלים שבשיר הוא בבחינת אשליה. חוש הבקורת נרדם, חדלנו לבדוק, ורק הרושם היה לפנינו. חום האויר, ריח העשב, נשיבת הרוח הקלה ומראה עינינו, כל אלה נצטרפו לרושם אחד והוא הוליד אותנו שולל. למה איפוא נשתעשע ביצירי דמיון? נשוב אל עצמותם של הדברים, אל חומר המים שהם נעים מלחץ הרוח וכוח הכובד בהתאם לחוקי ההידרו־דינאמיקה. אבל גם שם לא יונת לנו. כי מה היא העצמות הבטוחה? רדפנו אחריה במדע כרדוף אחרי הרוח: מהנוזל הרצוף אל האטום, מהאטום של האלקטרון, ושם אבדה לנו ונשארו לנו —

1 הספר יצא בתרגום עברי על ידי מוסד ביאליק, תרצ"ט. עיין עמ' 242.

סמלים מתימאטיים. ובכך, נשוב לאשליה הפיוטית. הלא בכל אופן טוב לו לאדם להיות בעל דמיון מעריך ונהנה, והרי יש בה בהתמסרות למגע המיסטי עם הטבע משהו מן האמת, כי אנו תופסים בה דבר־מה מיחסו של העולם אלינו. הרגשתנו בשעת התמסרות זו היא: שרוחנו אינה נבדלת מעם העולם ושרגשותינו אינם שלנו בלבד, אלא הם ניצוצות של ממש העוברים את גבולותיה הצרים של תודעתנו הפרטית. כי ההרמוניה והיופי של פני הטבע והגיל השורה על פני האדם הם מעיקרם היינו הך. לאותה האמת אנו מתכוונים, בעצם, בשעה שאנו אומרים כי הישויות הגשמיות הן רק תמצית של רישומי מחוג ומתחת להם נמצא הטבע הקרוב לטבענו. אך קשה להלביש את ההרגשה האמורה, את הידיעה הפנימית הזאת, במלים; כי בשעה שאנו מנסים להלביש אותה במלים ולבדקה, סרה ממנה קירבתה הפנימית ובמקומה באה הסמליות.

משל למה הדבר דומה, לבדיחה. נניח שסיפרו לנו דבר המוחזק לבדיחה ואנו בודקים אותו בדיקה מדעית, כבדוק מלח כימי שטבעו אינו ברור די צרכו, ואחרי הבדיקה אנו אומרים: אמנם זוהי בדיחה ממש. הדעת נותנת כי אחרי כלות הבדיקה נתחיל לצחוק. אבל יש לשער שבסופה של הבדיקה יאבד לנו כל חשק לצחוק.

משל זה הולם את הרגש המיסטי שאנו רוחשים לטבע. יסוד העולם הוא יסוד־רוח, ויש קירבה בינו לבין ההרגשה שבתודעה. יש להניח שמעבר לתחתית התודעה הולך ונמשך דבר־מה גלמי הקרוב לטבענו הרוחני, והוא יסודו של עולם. אם אנו מדמים אותו לרגשותינו התודעתיים, אין אנו עושים זאת אלא משום שאין לנו דבר אחר לדמותו אליו. אין לנו דרך אחרת אל יסודו של העולם זולת ידיעתנו הנפשית הישירה; כי הדרך האחרת, דרך העולם הגשמי, מוליכה אותנו אל מחזורי הפיסיקה, ומניחה לנו לסובב בהם הלך וסבוב, כחתול זה הרחף אחרי זנבו. הדרך המדעית אינה מוליכה אל יסודו של עולם. רישומי־המחוגים שבפיסיקה אין להם אלא אופי סמלי בלבד, ואין כוחם יפה לקרב אותנו אל מהותו האמיתית של העולם. שם בקרקע־היסוד אין החוקים דומים למשוואות דיפרנציאליות. בקרקע זה נמצאת התודעה, ויש לשער ששם גם מקום האלוהים הקרוב במהותו לתודעה. האני עם הסביבה מכיל יותר ממה שכלול בעולם הגשמי, שאינו אלא הרכב של סמלי מידות. מהמספרים יוצאת ההרמוניה השוררת

בחיקי הטבע, אבל דמות המנגן נעלמה שם. רק חלק מסכום נסיונותינו ניתן להבעה בלשון מידות; ומתוך שיטות הפיסיקה, כפי שהיא מנוסחת כיום, ניכר שעולמה הוא רק צד אחד של דבר-מה גדול ממנו. "מתוך שהכרנו כי העולם הגשמי הוא כולו מופשט וחסר, מציאותי מחוץ לזיקתו אל התודעה, החזרנו לתודעה את מעמדה היסודי, וביטלנו את המנהג להציגה בסביבה תפילה ומקריית שנתגלגלה בטבע הבלתי-אורגני באחת התקופות המאוחרות". הרהוריו אלה של אדינגטון הם סימן לדרך בה ילך האדם בעתיד.

איש העתיד יקשיב למתרחש בגופו, באיבריו ובשריריו, וקשב זה יתפוס מקום חשוב בחייו בעתיד הקרוב². המגע עם הגות המזרח הרחוק הקיים בזמננו מעיד על התעוררות בכיוון זה. כבר אמרנו שגם היוגים והבודהיסטים האירופיים ואנשי הזאן הטרקליניים, על אף הפסול שבהם (כי שואפים הם למצב שאינו ניתן ולא רצוי להגיע אליו), הם סימן לתרבות העתידה לבוא. וכן הזכרנו כי בפסיכולוגיה של יונג יש מעין גשר לחידושה של משמעות החיים בעתיד.

אז יחול גם שינוי ניכר בכיוון של החינוך. ייתכן שמבחינה רוחנית יתפסו מקצועות כגון מלאכה, התעמלות ומוסיקה, את המקום המרכזי בחינוך. בשעורי המלאכה תיהפך חברת הילדים, החברה העובדת, ל"יחד", לא למטרה תועלתית ואפילו לא למטרה מוסרית-חברתית אלא למטרה מיטאפיסטית. מעין מה שמסר לנו גורדייב על עשיית המרבדים בכמה מחלקי אסיה³.

המלאכה בבית-הספר בעתיד תיעשה במכשירים אחרים, חדישים, אך הריתמוס יביא ליצירת אני מאוחד. המקצוע הטכני-המדעי (המלאכה, העבודה) ייבחר בהתאם לצורך בעולם של האבטומאציה; אבל לא יהיה לו תפקיד חמרי תועלתית בלבד, אלא ברצונו או בעל כורחו של האדם, יהיה לו תפקיד מיטאפיסטי. המלאכה תשמש לריכוז נפשי, ל"יחד" היוצר, נפשות מרוכזות, היוצרות בשתיקה או בשירה, כולן כאחת, בגד או כלי, יכולות

להגיע עד לעבודת האלהים. לא יהיה כדאי והגיוני לעבוד לשם הייצור בלבד בעולם של האבטומאציה. בהתעמלות יהיה העיקר הקשב לאיברים ולשרירים, וכן תביא המוסיקה את האדם לשעות שהן שלו ושעות שהן של היחיד, כדרך שהביאה את האדם לכך בדורות שונים. מלבד זאת יעסק גם במקצוע ספרותי שיעזור לפיתוח הנפש, אך ייזהרו בו מאד שלא יהפך למילולי-מסגרת. בשעורים אלה יקראו פרקים מן התנ"ך, מבוזבז, מלאוטסה. מטולסטוי, מקירקגור, וכו', הכל לפי הצורך, לפי המצב הנפשי ולפי הסביבה.

אשר לכיוון המקווה בפעולה הפוליטית ראוי להזכיר את דברי גאנדהי בהקדמה לספר „נפתולי עם האמת“. גאנדהי כותב: „רוצה אני לספר על נפתולי בשדה הרוח אשר אינם ידועים אלא לי בלבד, שמהם שאבתי את כוחי לפעולה בשדה הפוליטיקה. המטרה שאני שואף אליה, המטרה שהייתי משתוקק וחותר אליה במשך שלושים השנים, היא לדעת את עצמי, לראות את האלהים פנים אל פנים. אני חי ופועל להגשים תכלית זו. כל מה שאני עושה בכתב ובעל פה, כל מאמצי בשדה הפוליטיקה אינם מכוונים אלא למטרה זו. כל עוד לא מצאתי את האמת המוחלטת, עלי להתזיק באמת היחסית כפי שהשגתי אותה. אמת יחסית זו צריכה להיות לפי שעה עמוד האש שלי, מגיני ומחסי. יש אשר בדרך הילוכי היה מנצנץ לעומתי שביב האמת המוחלטת, האלוהים, ויום יום גדלה בי ההכרה כי רק הוא הווה וכל המותר אינו מציאות כלל. הכרה גמלה בי והוא: מה שהוא אפשרי בשבילי — אפשרי אפילו לילד. וטעמי ונימוקי עמי: הכלים לבקשת האמת פשוטים הם במידה שהם קשים, ויש והם ממעל לכוחו של אדם בעל גאווה ולפי כוחו של ילד תמים“. גם כיום יש יחידים בין אנשי הפוליטיקה, המכוונים את לבם לקיום הפנימי. הסכנה לאנשי הפוליטיקה היא סכנת ההתבטלות בפני „המציאות“. לעתים קרובות הם מקבלים את עולה של „המציאות“ ודועכים; אבל יש יחידים שיש בהם העוז לשמור על הניצוץ ואינם נכנעים.⁴

4 ראוי להזכיר כאן את פעולתו של וינובה בהאווה ההודי, תלמידו של גאנדהי ואת תנועת ה„בהודאן“ (מתת-הקרקע) שלו, ולהביא דוגמאות של יחידים וקבוצות שאינם בדלים מן הציבור, אלא נכנסים לתוך החיים הציבוריים ומנסים לשנותם.

וכאן כדאי לעמוד על גסיונות ליצירת תאים קיבוציים דתיים הנבדלים מן הציבור הרחב, כגון התנועה הנקראת בשם „ברודרהוף“ (אחוזת אחים). ב„אגרת לחברים“ של איחוד הקבוצות והקיבוצים (ראש השנה תשי"ז, מובא בהשמטות) מספר מ.מ.: „הגעתי לקומונה באנגליה. היא דומה לגמרי לקבוצה הישראלית. המבנים המרכזיים, סדרי החיים, מערכת היחסים הכלכליים-החברתיים — כל אלה דומים לישוב משלנו. באותו הערב הגיעה ל„ברודרהוף“ בוהיטהיל משלחת של חברים מפא"ר ראגואי. שמחת הפגישה היתה גדולה. כל הציבור התרכז בחוץ סביב האורחים והתחילו לשיר את שירם המיוחד, שיר האחים. השירה המשותפת, המבטאת את חבלי הפרידה ואת שמחת הפגישה, ריתקה אותי. ראשיתם כקומונה בשנת 1920 בגרמניה, שם התחיל להתפתח ה„ברודרהוף“, שצמח מתוך חיפושי דרך לחיי יצירה בעלי משמעות, בתוך המבוכה שנשתררה בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1937 גורשו משם ונאלצו להגר לאנגליה. כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, הועמדו חברי הקומונה בפני הברירה: להיות עצורים במחנות הסגר כנתינים גרמניים, או לעזוב את אנגליה. הם היגרו אז לפאראגוואי והתישבו שם. רק שלשה חברים נשארו באנגליה, ואחרי גלגולים שונים יסדו מחדש קומונה במקום שביקרתי כעת — והיא קיימת כאן מאז 1942 — ברומדון בין גבעות ואלס ובין מידלנד התעשיינית. הצגתי בפניהם את השאלה למה הם מבססים את הקומונה שלהם על היסוד הדתי בלבד; למה אין הם רוצים לבנות את חיי השיתוף במסגרת כללית, שבה רק עצם החיים המשותפים הם חובה, והמניעים לשיתוף יכולים להיות מניעים דתיים או סוציאליסטיים או מוסריים. הלא הביסוס הדתי מצמצם מראש את אפשרות הגידול. טענתם היתה שהאחדות אינה יכולה להתבסס אלא על האמונה; רצון טוב של אנשים אינו מספיק. הקומונה שלהם היא הגשמתה של הנצרות הקדושה, וממנה היא יונקת את אמונתה“. זוהי דוגמה לעדה שפרשה מן הציבור הרחב. היא דומה לכתות של „המגילות הגנוזות“. כעת מטפלים הרבה במגילות האלה מבחינה היסטורית ולשונית, אך עיקר ערכן הוא שהן מעידות על אנשים, שהיה להם העוז להימלט מן המבוכה של הציביליזציה הרומית שחדרה לארץ ישראל, ובחרו בחיי נשמות. בעולם הקתולי יש בזמננו מסדר צרפתי של צעירים וצעירות,

מקצתם בני עשירים, הנקראים בשם „האחים הקטנים והאחיות הקטנות של ישוע“, שהעניות המוחלטת שהם מקבלים על עצמם, והשמחה השוררת במעונם הדל, והחיים המוקדשים כליל לטהרה ולתפילה ולעזרה לנצרכים— הם אופניים להם, והם משפיעים לטובה על הבא במגע אתם. המיסדר מונה יותר מאלף צעירים וצעירות, והם מפוזרים בכל הארצות.

עצם מציאותם של חוגים כאלה בעולם מעודדת מאד. העובדה שהם מעטים אינה מבטלת את ערכם, כי העיקר באדם היא האיכות. גם העובדה, שאמונתם הנוצרית נבדלת ביסודה מאמונתנו היהודית, אינה מפריעה לנו ללמוד מאורח חייהם. בעמנו יש חוגים חסידיים (כגון חסידי חב"ד) שיש בהם עוז, אמונה וביטחון, ומהם אנו שואבים התחזקות.

יש להעיר שבית־הכנסת שלנו, כמו שהוא עכשיו, אינו מתאים לשהייה, להתיחדות ולתפילה קצרה הנובעת מתוך דחף נפשי; וזהו חסרון גדול לגבי האדם של ההווה, ובעיקר לגבי האדם של העתיד, אשר המיקדש — שאליו יבואו האנשים כדי לדעת את עצמם, להתרכז ולחפש קשר עם מה שלמעלה מן החיים הרגילים — יהיה לו צורך־חיים. איש העתיד לא יוכל להסתפק בבית־הכנסת כמו שהוא. אמנם הוא שקיימנו והגיענו לזמן הזה, ומכאן אנו למדים מה חזקה ממשותו. אך כשם שאין העובדה שהיינו כאלפיים שנה נטולי־מולדת מחייבת אותנו להוסיף ולהיות נטולי־מולדת, כך אין בית־הכנסת מחויב להישאר במצבו גם להבא. האדם בזמן הזה, ועוד יותר האדם בעתיד, יהיה זקוק לבית מועד (מועד במובן המקום ככתוב: ונועדתי לך שם, ובמובן הזמן), והוא יחפש דרך לייסד בתי מועד. נכון הוא שאדם מישראל, ההולך בוקר וערב להתפלל בבית־הכנסת כמו שהוא — הוא בעל תוכן־חיים ממשי, כי התפילות הקבועות והמנהגים הקבועים פועלים על הבלתי־מודע ומשאירים משקע אמיתי בנפש; ובודאי יהיו אנשים שימשיכו גם בעתיד באורח חיים חרדי. אבל לפי דרך התפתחות נראה שבניהם או בני בניהם של החרדים יצטרכו ליצור לעצמם כלים חדשים לדת משה וישראל, לא כדי להקל על חייהם ולעשותם נוחים, אלא כדי שיהיה אורח־חייהם אמיתי ובעל תוקף. חוגים אלה יחדשו את היהדות כשם שעשו זאת תלמידי הבעל־שם־טוב והמגיד ממזריטש בעבר. הם יהיו בעלי עוצמה, ומהם תצא הקרנה לעם ישראל כולו. כך היה הדבר מימית עולם, וכך יהיה הדבר לעולמים. השפעתם של

המעטים שיש להם נטיה נפשית לחיים בעלי משמעות היא גדולה הרבה יותר ממספרם. ימי המועד והטקסים של חוגים כאלה יהיו חיוניים, ויהיו כראי שבו ישתקפו חיי העדה. הם יהיו הולמים את החיים הפנימיים שלהם, ולא יהיו רק זכר לעבר, זכר למה שעבר ואינו עוד ועדיין מושך את הלב. החגים הרומנטיים הם הכרחיים בדורות רבים ובסביבות אנושיות רבות, ויש בהם שרידים של קדושה ועוז. אבל החגים האמיתיים הם יותר ממשיים; ובכל מקום ובכל זמן שהחיים מתחדשים, הדבר ניכר בזה, שהחגים נעשים מהותיים ורעננים; ואין לך דבר האופייני לזקנה ולניוון של דור כחגים השיגרתיים שפג טעמם.

כדי למנוע טעויות בהבנה אעיר הערות נוספות לנאמר לעיל: תקוותנו שהיחידים והקבוצות, שעליהם דובר, לא יראו את תפקידם בזה שיצילו את נפשם, אלא מטרתם תהיה להשפיע על עמים ועל קהילות בתחומי החינוך והמדע והחיים הציבוריים.

יש להעיר שאדם מודרני ההולך ממשרדו למקום הבידור, וממקום הבידור לבית הריק מתוכן, וחוזר חלילה וקצה נפשו בריקנות, והוא מחפש דרך לעצמו — אינו מחפש את הנאתו וסיפוקו בלבד, אלא ביסודו של דבר הוא מבקש להיפגש עם האלוהים. והאלוהים אינו משמש, בחיפוש זה את האדם, אלא האדם הוא הרוצה לשמש את האלוהים. כי החיים המלאים הם מגלויי האלוהים; והנכסף אליהם, אם כי נראה לו שהוא מחפש סיפוק לעצמו — רוצה הוא בעצם לעבוד את האלוהים.

יש יחידים וקבוצות של אנשים בעלי נפש האומרים בלבם: מה לנו ולעתידו של העולם כולו? הלא החיים הממשיים הם החיים בהווה, החיים בסביבה הקרובה ביותר לאדם, והעתיד והאנושות הם רחוקים ואינם נוגעים לנפש נגיעה ישרה. דברים אלה, גם אם יוצאים הם מן הלב, אינם נכונים. כי ביודעים ובלא יודעים עתידו של עולם וכללו של עולם נמצאים בתודעתנו, והרוב העצום של האנשים הבלתי מהותיים — גם הוא נתון ומשפיע עלינו, בזמנים של רפיון, להיבטל בו. הרעיון הבא לכלל ביטוי בפרק הזה, שההכרח יאלץ את בני האדם בעתיד לבטל את המתיצות הרציונליסטיות ולשנות את כיוון המדעים ואת כיוון החינוך ואת אורח החיים, עשוי לתת חיזוק לטובים. אין הכוונה שהנאמר בפרק הזה ישמש

בסיס לחייהם, כי עצם העובדה שהמדובר בסיכויים לעתיד לבוא גורע מן הבלתי־אמצעיות, אבל הוא עשוי לעזור להם לסלק קשיים תודעתיים. אף אין הכוונה שהיחידים והקבוצות הללו יעברו כולם לכפרים, אף על פי שיש יסוד להניח שאיש העתיד יתרחק במידת האפשר ממרכזי הערים. אבל רבים ידאגו לשעות של התיחדות, לבית מועד וכד', גם בערים עצמן; כי אין לך מקום בעולם שהחפץ בחיים לא יוכל לחיות בו חיים פנימיים, חיים של שמחה ושלוה, אם עז רצונו לבחור באורח־חיים כזה. שואלים, מה מקומה של היהדות בכל הנאמר כאן? הרי כל אלו דברים אנושיים כלליים, ואין בהם משום הבדל בין ישראל לעמים, בין ארץ־ישראל לפאראגואי. מה יועילו לנו הרהורים על סיכויי העתיד לגבי אורח־חיים יהודי בארצנו?

לענין זה רצוני להעיר שיהודים, היושבים בארץ ישראל ומדברים עברית, ושובתים את שבתם ביום השביעי, ואת יום הכפורים בעשרה בתשרי, וחוגגים את החגים האחרים במועדים הקבועים במסורת, והם שואפים לקירבת־אלהים נפשית ומאמינים שיש תקוה לאדם עלי־אדמות, ואינם יונקים את אמונתם רק מן היאוש ומן המשבר — אורח חייהם הוא אורח חיים יהודי, ואמונתם היא אמונה יהודית. וכשם שהחסידות נבדלת בנקודות חשובות מן היהדות שלפניה, ובכל זאת היא המשכה של היהדות, כך גם יהדות העתיד תהיה המשכה אף־על־פי שתיבדל ממנה בדברים רבים.